

УДК: 330.142.211:330.52

Бобух І.М., канд. екон. наук

старший науковий співробітник Інституту економіки
та прогнозування НАН України

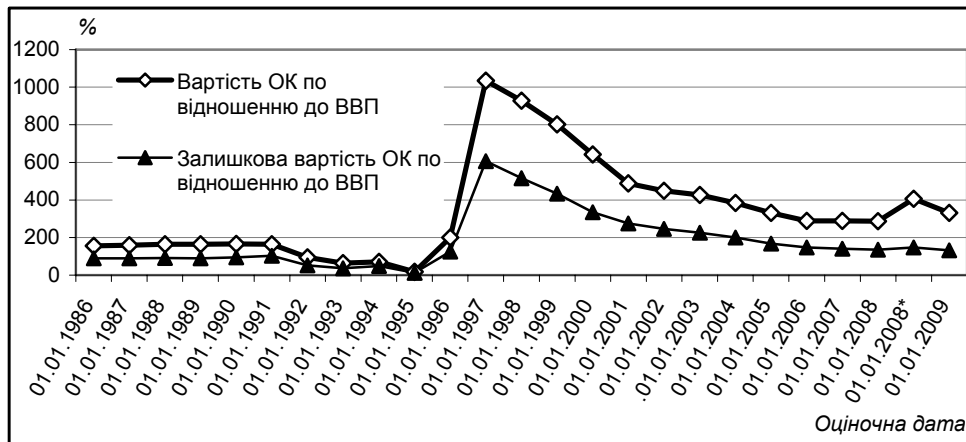
ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ: МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Зазначено, що створення потужного потенціалу економічного розвитку, вагоме місце в якому належить основному капіталу як важливому фактору забезпечення дієвих структурних зрушень в економіці, є однією з головних передумов успішного протистояння глобалізаційним загрозам на національному рівні. За результатами економічної оцінки основного капіталу України у міжнародному контексті виявлені істотні диспропорції у його нагромадженні. Головним напрямом мінімізації цих диспропорцій має стати розроблення і впровадження комплексних заходів зі збільшення обсягів інвестування в основний капітал, котрі необхідно супроводжувати відповідними вкладеннями в людський капітал, раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу та оптимізацією процесів формування фінансового капіталу.

Однією з головних передумов успішного протистояння глобалізаційним загрозам на національному рівні є створення потужного потенціалу економічного розвитку, вагоме місце у якому належить основному капіталу (ОК) як важливому фактору забезпечення дієвих структурних зрушень в економіці. Однак в Україні дослідженню дисбалансів у формуванні ОК приділяється занадто мало уваги. Найвизначнішим кроком у даному напрямі стали розробки Б.Кваснюка, Л.Шинкарук та О.Болховітінової, присвячені проблемам нагромадження основного капіталу та обґрунтуванню напрямів їх подолання [1]. Однак додаткових досліджень потребують питання, пов'язані з диспропорціями, що виявляються у площині вартісної "стокової"¹ характеристики основного капіталу як запасу, здійснення якої в Україні потребує суттєвого удосконалення.

Незважаючи на часткове впровадження у практику вітчизняного економіко-статистичного моніторингу принципів міжнародної Системи національних рахунків (СНР), для оцінки основного капіталу в Україні дотепер використовуються два методи: балансовий та залишковий, рамками яких обмежено висвітлення інформації щодо вартості основних засобів Державним комітетом статистики України [2–4], згідно з даними якого загальна вартість основного капіталу по відношенню до ВВП України змінювалася хвилеподібно, збільшившись з 16,6% станом 01.01.1995 р. до 199,3% станом на 01.01.1996 р. (на 182,7 відсоткового пункта), перевищивши 1 000% станом на 01.01.1997 р. і скоротившись до 331,6% станом на 01.01.2009 р. (рис. 1).

¹ Від англ. "stock" – запас (повна назва запасів основного капіталу за методологією СНР-93 – "closing stocks of fixed assets (produced assets)") [5–7].

*З урахуванням індексації та переоцінки.

Рис. 1. Динаміка вартісного обсягу основного капіталу України по відношенню до ВВП за 1986–2009 рр., %

Джерело: розраховано автором на основі даних статистичного щорічника України за 2008 р. та стат. збірників "Основні засоби України" за 2007, 2008 рр.

Причому слід зауважити, що динаміка вартості основного капіталу з урахуванням зносу є практично ідентичною розглянутій вище, що свідчить про те, що рівень зносу не спричинив суттєвого впливу на появу такого сплеску на діаграмі, що відображає тенденції змін відношення основного капіталу до ВВП України. Водночас динаміка рівня зносу вітчизняних основних засобів має стійку тенденцію до зростання, а загалом з початку 1991 р. до січня 2007 р. ступінь зносу ОК в Україні збільшився на 14,4 відсоткового пункта – з 37,1 до 51,5%.

Зростання вартісного обсягу ОК по відношенню до ВВП України за 2007 р. на 118,5 відсоткового пункта було викликано індексацією та переоцінкою основного капіталу, яка відбулася у 2007 р. Ці перерахунки не змінили реальної тенденції до зниження даного показника, розмір якого протягом 2008 р. скоротився на 75,2 відсоткового пункта (табл. 1).

Тенденція до зниження вартісного обсягу основного капіталу по відношенню до ВВП протягом останнього десятиріччя дещо нівелюється, якщо здійснювати розрахунки у постійних цінах (за цієї умови з початку 2001 до січня 2008 р. діапазон змін зменшується майже вдвічі – з 205,9 до 117,2 відсоткового пункта) (рис. 2).

Такі відмінності у відношенні основного капіталу до ВВП у фактичних та постійних цінах зумовлені швидшими темпами збільшення валового внутрішнього продукту, індекси фізичного обсягу якого (по відношенню до попереднього року) протягом 2001–2008 рр. в середньому дорівнювали 107,45%, порівняно з відповідними індексами зміни вартісного обсягу основного капіталу, що в середньому становили 103,11% (табл. 2).

Причому слід зауважити, що, незважаючи на перманентне зменшення вартості запасів основного капіталу по відношенню до ВВП в Україні протягом 1997–2008 рр., питома вага валового та чистого нагромадження основного капіталу (ВНОК, ЧНОК) у ВВП впродовж цього періоду поступово нерівномірно збільшувалася – з 20,72 до 27,52% та з 2,69 до 17,38% відповідно (рис. 3).

Таблиця 1

Динаміка вартості основного капіталу України протягом 1991–2009 рр.

На початок року	ОК у фактичних цінах, млрд крб / млн грн	ВВП у фактичних цінах, млрд крб / млн грн ¹⁾	ОК, % до ВВП	Рівень зносу, %	Залишкова вартість ОК, % до ВВП	Залишкова вартість ОК			
						усього		на одну особу	
						млрд крб / млн грн ¹⁾	млн дол. США	крб / грн ¹⁾	дол. США
1991	474,0	289,0	164,0	37,1	103,2	298,1	165636,7 ²⁾	3203,8	8363,9
1996	10865152	5452000	199,3	37,5	124,6	6790720	37852,4	131858640,8	735,0
2001	845762	172952	489,0	43,7	275,3	476164,0	87618,7	9717,6	1788,1
2002	915477	204109	448,3	45,0	246,6	503512,4	95029,2	10381,7	1959,4
2003	964814	225810	427,3	47,2	225,6	509421,8	95533,3	10590,9	1986,1
2004	1026163	267344	383,8	48,0	199,6	533604,8	100085,3	11186,7	2098,2
2005	1141069	345113	330,6	49,3	167,6	578522,0	109044,0	12230,9	2305,4
2006	1276201	441452	289,1	49,0	147,4	650862,5	128883,7	13848,1	2742,2
2007	1568890	544153	288,3	51,5	139,8	760911,7	150675,6	16293,6	3226,5
2008	1969888	712945	276,3	52,6	135,5	966355,7	191357,6	20634,9	4086,1
2008 ³⁾	2900523	712945	406,8	63,9	146,9	1047555	207436,6	22625,4	4480,3
2009	3149627	949864	331,6	60,3	131,7	1251178	162490,6	27199,5	3532,4

¹⁾ До 01.01.1996 р. дані наведено у млрд крб/крб.

²⁾ За комерційним курсом Держбанку СРСР (1,8 руб. за 1 дол. США), уведеним з 01.11.1990 р. [8].

³⁾ З урахуванням індексації та переоцінки.

Джерело: розраховано автором на основі даних статистичного щорічника України за 2008 р. та стат. збірників "Основні засоби України" за 2007, 2008 рр.

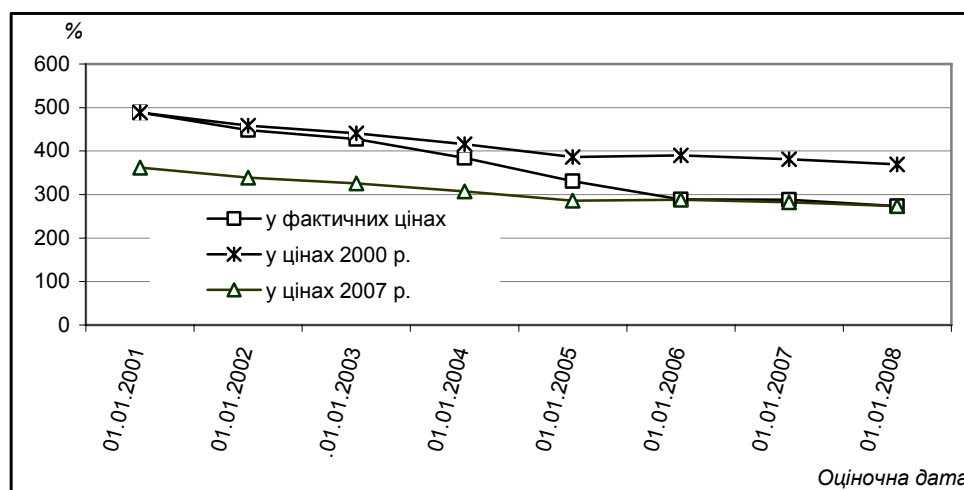

Рис. 2. Динаміка вартісного обсягу ОК по відношенню до ВВП України у 2001–2008 рр., %

Джерело: розраховано автором на основі даних статистичного щорічника України за 2008 р. та стат. збірників "Основні засоби України" за 2007, 2008 рр.

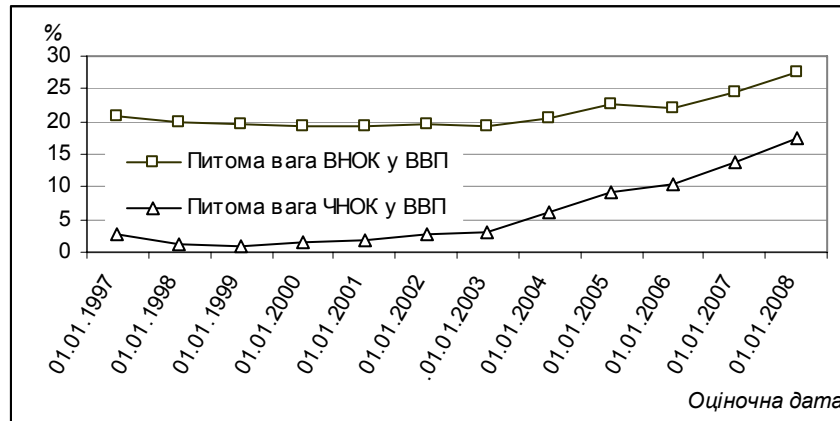

Таблиця 2

**Динаміка вартості основного капіталу України
у постійних цінах 2000 та 2007 рр.**

Показник	Од. виміру	01.01.01	01.01.02	01.01.03	01.01.04	01.01.05	01.01.06	01.01.07	01.01.08
Запаси основного капіталу	у факт. цінах,	828,8	915,5	964,8	1026,2	1141,1	1276,2	1568,9	1969,9
ВВП	млрд грн	173,0	204,2	225,8	267,3	345,1	441,5	544,2	720,7
Індекси фізичного обсягу ОК	% до попереднього року	101,0	102,4	101,1	103,3	104,2	103,7	104,9	104,3
Індекси фізичного обсягу ВВП		105,9	109,2	105,2	109,6	112,1	102,7	107,3	107,6
Запаси основного капіталу	у пост. цінах 2000 р.,	828,8	848,7	858,0	886,4	923,6	957,8	1004,7	1047,9
ВВП	млрд грн	173,0	188,9	198,7	217,8	244,1	250,7	269,0	289,4
Запаси основного капіталу	у пост. цінах 2007 р.,	1558,1	1595,5	1613,0	1666,2	1736,2	1800,5	1888,7	1969,9
ВВП	млрд грн	430,7	470,3	494,7	542,2	607,8	624,3	669,8	720,7
Вартісний обсяг ОК по відношенню до ВВП, %	у фактичних цінах	479,2	448,3	427,3	383,8	330,6	289,1	288,3	273,3
	у цінах 2000 р.	479,2	449,4	431,9	407,0	378,4	382,0	373,5	362,0
	у цінах 2007 р.	361,8	339,3	326,0	307,3	285,6	288,4	282,0	273,3

Джерело: розраховано автором на основі даних: Статистичний щорічник України за 2008 р.; Доклад о развитии человека 2009. Преодоление барьеров: человеческая мобильность и развитие / United Nations Development Program : пер. с англ. – М. : Весь мир, 2009. – 232 с.

**Рис. 3. Динаміка питомої ваги валового та чистого нагромадження
основного капіталу у ВВП України протягом 1997–2008 рр.
(у фактичних цінах), %**

Джерело: розраховано автором на основі даних: Національні рахунки України за 2007 рік / Держкомстат України. – К., 2009. – 249 с.

Необхідно зазначити, що подібні тенденції змін відношення вартісного обсягу основного капіталу як запасу і як потоку до ВВП були характерні й

Економічна оцінка основного капіталу...

для багатьох інших країн світу (особливо яскраво вираженою непропорційність динаміки співвідношення вартісних обсягів запасів основних засобів та чистого нагромадження основного капіталу з ВВП була в Азербайджані, Латвії та Ізраїлі). Це свідчить про наявність значного негативного впливу на зміни вартісного обсягу ОК по відношенню до ВВП інших факторів, не пов'язаних зі збільшенням частки ВВП, що спрямовується на капітальні вкладення. До них, згідно з Системою національних рахунків, відносять трансформації, що відображаються у рахунку інших змін в обсязі активів та рахунку переоцінки, які виникають унаслідок економічного виникнення невироблених/вироблених активів; природного збільшення некультивованих біологічних ресурсів; виснаження природних активів; втрат у результаті катастроф; некомпенсованих конфіскацій; виникнення нейтрального/реального холдингового прибутку/збитку тощо [6].

З огляду на специфіку оцінки вартості основного капіталу в Україні зазначені тенденції (зменшення вартісного обсягу основного капіталу по відношенню до ВВП на фоні зростання питомої ваги валового та чистого нагромадження основного капіталу у ВВП) виникають внаслідок зменшення по відношенню до ВВП розміру різниці між надходженням та вибуттям основних засобів протягом досліджуваного періоду, що спричиняє досить повільне зростання абсолютних вартісних обсягів основного капіталу, особливо у постійних цінах. Так, якщо з 01.01.2001 р. до 01.01.2008 р. вартість ОК України у фактичних цінах збільшилася більше ніж удвічі (з 828,8 млрд грн до 1,97 трлн грн), то у цінах 2000 р. – лише на 219,1 млрд грн – до 1,05 трлн грн (рис. 4).

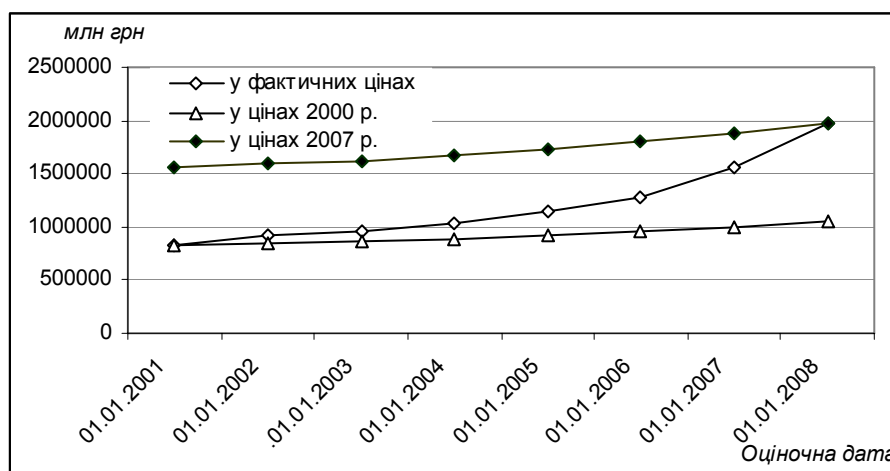

Рис. 4. Динаміка вартісного обсягу основного капіталу України протягом 2001–2008 рр., млн грн

Джерело: розраховано автором на основі даних статистичного щорічника України за 2008 р. та стат. збірників "Основні засоби України" за 2007, 2008 рр.

Залишкова вартість основного капіталу України з початку 2008 р. до січня 2009 р. зменшилася з 207,4 млрд дол. США (1,05 трлн грн) до 162,5 млрд дол. США (1,25 трлн грн) (табл. 3), із яких 28% (357,3 млрд грн, або 46,4 млрд дол.) було задіяно в операціях з нерухомим майном, оренді, інжинірингу та наданні послуг підприємцям. Понад 25,5% основного капіталу України (319,2 млрд грн, або 41,5 млрд дол. США) було зосереджено у промисловості, у тому числі у переробній – 187,2 млрд грн, або 24,3 млрд дол., виробництві електроенергії, газу і води – 80,4 млрд грн, або 10,4 млрд дол., у добувній промисловості – 51,6 млрд грн, або 6,7 млрд дол. США.

Водночас у структурі вітчизняних основних засобів за групами станом на початок 2009 р. переважали будинки, споруди й передавальні пристрої (60,2%), машини та обладнання (18,3%) і транспортні засоби (16,7%), тоді як вартісний обсяг інших основних засобів становив лише 4,8% (рис. 5). Такі структурні характеристики основного капіталу (переважання будинків, споруд та передавальних пристроїв) були притаманні майже всім видам економічної діяльності, за винятком переробної промисловості та будівництва, структурною особливістю яких є переважання питомої частки машин та обладнання, що станом на початок 2009 р. дорівнювала відповідно 49,65 та 45,76% (215,03 та 86,9 млрд грн), а питома вага будинків, споруд та передавальних пристроїв не перевищувала 40% вартості основного капіталу.

Таким чином, незважаючи на постійне збільшення гривневої вартості основного капіталу в Україні, його формування супроводжується суттєвими диспропорціями. Головні з них пов'язані з мізерними обсягами поточного нагромадження основного капіталу і стрімким зростанням рівня зносу наявного основного капіталу (який станом на початок 2009 р. у сфері транспорту і зв'язку перевищував 82%, дорівнюючи в промисловості 58%, а у сфері освіти – 57,8%).

Тим часом розрахунки, проведені на основі даних міжнародних статистичних збірників "СНР: основні показники та деталізовані таблиці" [5–7], свідчать про наявність значних дисбалансів як у поточних процесах нагромадження ОК, так і у співвідношеннях його "стокових" вартісних обсягів з ВВП не тільки в Україні, а й у багатьох країнах світу.

Особливо різкі зміни відсоткового відношення запасів ОК до ВВП протягом досліджуваного періоду відбувалися у *країнах-колишніх республіках СРСП*, у більшості з яких його розмір суттєво зменшився, зокрема в Молдові – з 1 267,8% станом на 01.01.1997 р. до 333,3% станом на 01.01.2005 р., у Киргизії – з 654,9 до 196,5% протягом 1997–2004 рр., в Азербайджані (з 568,4% станом на 01.01.1997 р. до 216,8% станом на 01.01.2007 р.), у Білорусі – з 606,3 до 359,6% протягом 1997–2008 рр. Причому в Білорусі тенденція до зниження була хвилеподібною: різке зниження цього показника протягом 1998 р. (з 717,7 до 404,8) змінилося його стрімким зростанням (більше ніж удвічі) у наступному році – до 950,5% станом на 01.01.2000 р. та подальшим поступовим скороченням до 359,6% станом на 01.01.2008 р. (рис. 6).

Таблиця 3

**Динаміка структури вартості основних засобів за видами економічної діяльності
станом на 01.01.2008 р. та 01.01.2009 р.**

Вид економічної діяльності	Код за КВЕД	За первісною (переоціненою) вартістю						Ступінь зносу, %		За залишковою вартістю					
		станом на 01.01.08 р.			станом на 01.01.09 р.			станом на 01.01.08	станом на 01.01.09	станом на 01.01.08 р.			станом на 01.01.09 р.		
		млрд грн	млрд дол.	%	млрд грн	млрд дол.	%			млрд грн	млрд дол.	%	млрд грн	млрд дол.	%
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство, включаючи вартість довгострокових біологічних активів тваринництва і рослинництва	A	84,2	16,7	2,9	95,9	12,5	3,0	48,8	45,7	43,1	8,5	4,1	52,1	6,8	4,18
<i>з нього:</i> сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги, включаючи вартість довгострокових біологічних активів тваринництва і рослинництва	01	82,7	16,4	2,9	94,1	12,2	3,0	48,9	45,7	42,3	8,4	4,05	51,1	6,6	4,06
лісове господарство та пов'язані з ним послуги	02	1,5	0,3	0,1	1,8	0,2	0,1	46,7	44,4	0,8	0,2	0,1	1,0	0,1	0,06
Рибальство, рибництво	B	1,2	0,2	0,0	1,3	0,2	0,0	58,3	53,8	0,5	0,1	0,05	0,6	0,1	0,06
Промисловість		698,2	138,3	24,1	760,2	98,7	24,1	61,4	58,0	269,5	53,4	25,8	319,2	41,5	25,5
<i>з неї:</i> добувна	C	99,9	19,8	3,4	109,7	14,2	3,5	55,1	53,0	44,9	8,9	4,29	51,6	6,7	4,12
переробна	D	395,9	78,4	13,6	438,9	57,0	13,9	62,3	57,3	149,4	29,6	14,27	187,2	24,3	14,95

Вид економічної діяльності	Код за КВЕД	За первісною (переоціненою) вартістю						Ступінь зносу, %		За залишковою вартістю					
		станом на 01.01.08 р.			станом на 01.01.09 р.					станом на 01.01.08 р.			станом на 01.01.09 р.		
		млрд грн	млрд дол.	%	млрд грн	млрд дол.	%	станом на 01.01.08	станом на 01.01.09	млрд грн	млрд дол.	%	млрд грн	млрд дол.	%
виробництво електроенергії, газу та води	Е	202,4	40,1	7,0	211,6	27,5	6,7	62,8	62,0	75,2	14,9	7,18	80,4	10,4	6,40
Будівництво	Ф	40,2	8,0	1,4	52,1	6,8	1,7	43,8	40,9	22,6	4,5	2,17	30,8	4,0	2,46
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	Г	68,2	13,5	2,4	88,8	11,5	2,8	28,7	26,4	48,6	9,6	4,63	65,4	8,5	5,23
Діяльність готелів та ресторанів	Н	21,7	4,3	0,7	23,5	3,1	0,7	41,0	41,7	12,8	2,5	1,21	13,7	1,8	1,11
Діяльність транспорту та зв'язку	І	1151,7	228,1	39,7	1208,2	156,9	38,4	85,7	82,4	164,4	32,6	15,72	212,3	27,6	16,98
Фінансова діяльність	Ж	40,2	8,0	1,4	48,7	6,3	1,5	28,1	24,8	28,9	5,7	2,75	36,6	4,8	2,95
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	К	561,8	111,2	19,4	607,9	78,9	19,3	43,9	41,2	315,0	62,4	30,09	357,3	46,4	28,55
Державне управління	Л	37,3	7,4	1,3	41,3	5,4	1,3	45,8	46,5	20,2	4,0	1,93	22,1	2,9	1,78
Освіта	М	58,9	11,7	2,0	61,9	8,0	2,0	57,6	57,8	25,0	5,0	2,41	26,1	3,4	2,09
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Н	49,1	9,7	1,7	61,5	8,0	2,0	48,7	43,4	25,2	5,0	2,41	34,8	4,5	2,77
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	О	30,1	6,0	1,0	34,5	4,5	1,1	46,2	44,3	16,2	3,2	1,54	19,2	2,5	1,54
Всього в Україні		2900,5	574,4	100	3149,6	409,0	100	63,9	60,3	1047,6	207,4	100	1251,2	162,5	100

Джерело: складено автором на основі даних стат. збірників "Основні засоби України" за 2007, 2008 рр.

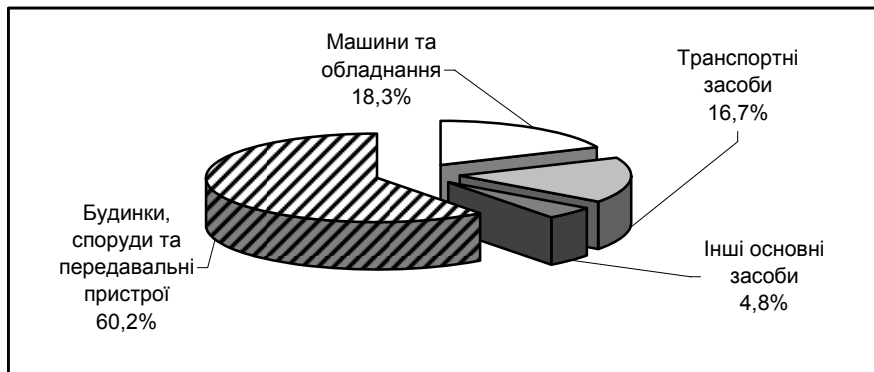
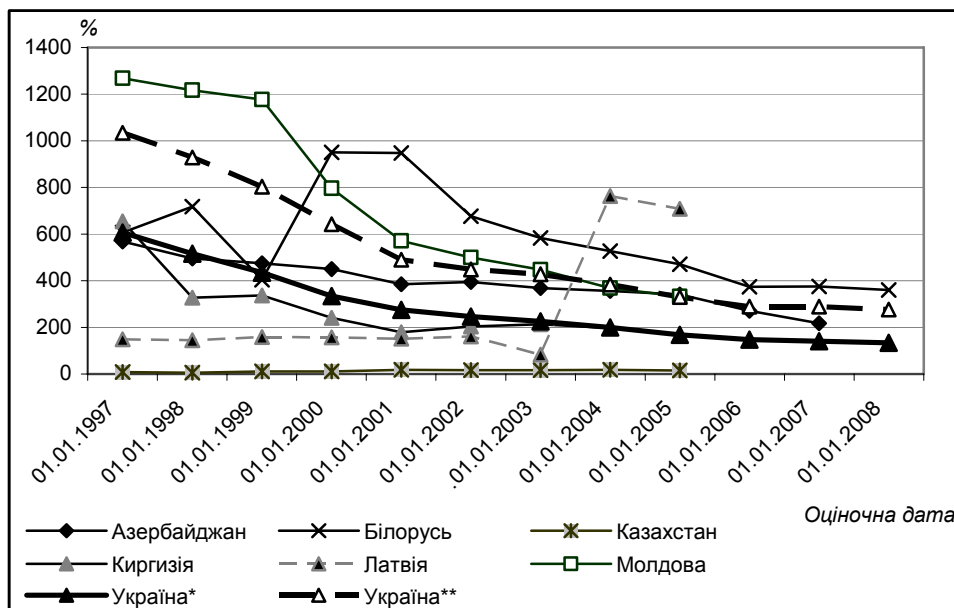

Рис. 5. Структура вартості основних засобів України за групами станом на початок 2009 р., %

Джерело: розраховано автором на основі даних стат. збірника: Основні засоби України у 2008 р. / Держкомстат України. – К., 2009. – 207 с.

* залишкова вартість; ** загальна вартість.

Рис. 6. Динаміка вартості основного капіталу по відношенню до ВВП України та країн-колишніх республік СРСР протягом 1996–2008 рр. (у фактичних цінах), %

Джерело: розраховано автором на основі даних: National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables. – Part I, II, III. – New York: United Nations, 2007, 2008; Статистичний щорічник України за 2008 р.; Стат. збірники "Основні засоби України" у 2007, 2008 рр.

На початку ХХІ ст. збільшення вартісного обсягу ОК по відношенню до ВВП у цій групі країн відбувалося лише в Латвії – з 82,9% станом на 01.01.2003 р. до 763,2% станом на 01.01.2004 р., – що було спричинено всту-

пом цієї країни 01.05.2004 р. до ЄС і переходом у зв'язку з цим на нову систему оцінювання запасів основного капіталу.

Загалом слід зазначити, що різкі хвилеподібні коливання вартості ОК у досліджуваній групі країн переважно пов'язані зі змінами у методичних засадах здійснення оцінки основного капіталу, які теоретично повинні бути однаковими для всіх країн, що представляють ці дані у форматі міжнародних статистичних збірників "Статистика національних рахунків: основні показники та деталізовані таблиці", але на практиці можуть бути суперечливими як у різних країнах, так і в одній державі у різний час. Однак, якщо у розвинених країнах точаться дискусії навколо удосконалення принципів мейнстріму методології оцінювання ОК, прийнятої у СНР (що базується на методі безперервної інвентаризації²), то у країнах-колишніх республіках СРСР основна проблема полягає у різній інтенсивності розробки і впровадження заходів з уведення стандартної методики СНР. Ці проблеми посилюються спільним для всіх країн високим ступенем складності застосування базової методики економічної оцінки основного капіталу СНР, що зумовлено "...відсутністю, навіть у розвинених країнах, повномасштабних даних відносно капіталовкладень та вибуття, а також реального зносу основного капіталу, що не віддзеркалюється даними відносно щорічних амортизаційних відрахувань, варіативністю гіпотез середнього строку служби його елементів та необхідністю обліку зміни цін протягом усього періоду його експлуатації" [6] і підтверджується, зокрема, тим, що з більше ніж 170 країн, що є учасниками цієї системи економіко-статистичного моніторингу, дані щодо "стокової" характеристики основного капіталу представлені лише щодо 16 держав [5–7], до числа яких Україна поки що, на жаль, не входить.

Трансформація методу безперервної інвентаризації у розвинених країнах світу спричиняє необхідність для України поряд з упровадженням базових засад оцінки ОК згідно з цим методом розроблення і введення в дію його сучасних модифікацій. Корисним для нашої держави у даному відношенні може стати досвід Австралії, Статистичним бюро якої було розроблено *постійну інвентаризаційну модель (ПІМ)*, що дозволяє здійснювати інтегровані оцінки у вимірах багатства та продуктивності. Перевагою цього підходу є те, що згідно з ним оцінка багатства, передбачена Системою національних рахунків, здійснюється узгоджено і в послідовності з аналізом продуктивності, яка, за висновками дослідників, впливає на обсяги багатства. Ключовими агрегатами у ПІМ є три взаємозалежні *потоки* капіталу та три взаємозв'язані види *запасів* капіталу. Досліджувані *потоки* капіталу включають: нагрома-

² Згідно з методом безперервної інвентаризації (МБІ) вартість запасів основних засобів розраховується на основі "...оцінок нагромадження основного капіталу, що додаються (після вирахування нагромадженого споживання основного капіталу) та переоцінюються на достатньо тривалій період для охоплення придбання всіх основних засобів, які утворюють досліджуваний запас" [9, с. 301].

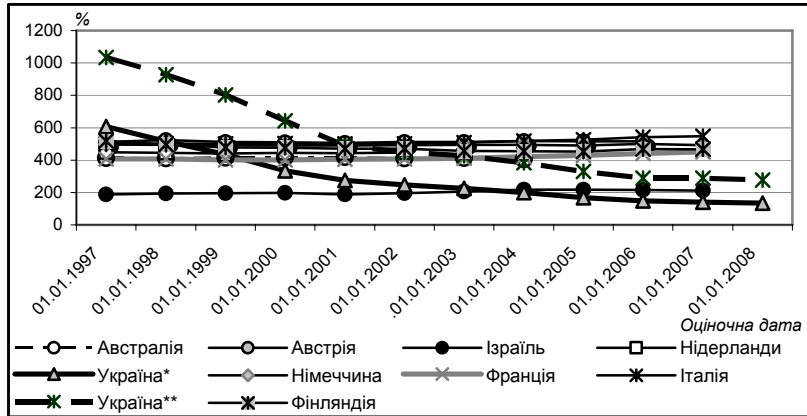

дження (або первинне інвестування); *споживання* основного капіталу (або знецінення); *економічні вигоди* від використання капіталу ("*capital services*") – показник, що відображає середній дохід (з урахуванням дисконтної ставки), отримуваний від збільшення обсягу кожного активу (їх величина на одиницю активу збільшується зі зменшенням періоду дисконтування для активів, тривалість експлуатації яких є короткочасною (наприклад, обладнання або програмне забезпечення), на відміну від активів (зокрема землі), які експлуатуються протягом тривалого часу). А запаси капіталу розглядаються у таких формах: *валові* запаси капіталу, які являють собою початкову вартість нових активів; *чисті* запаси капіталу, що відображають кінцеву вартість капіталу за винятком споживання основного капіталу, та *продуктивні* запаси капіталу, які віддзеркалюють кінцеву вартість капіталу з урахуванням його ефективності [10]. Особливості *постійної інвентаризаційної моделі* полягають у врахуванні при визначенні вартості основного капіталу на основі "поточної інвентаризації", крім строків служби активів, обсяги інвестицій у капітальні активи, вартість використаних активів та дисконтної ставки, що значно ускладнює розрахунки, але суттєво підвищує аналітичну цінність отриманих результатів. Однак слід зауважити, що з підвищенням рівня складності розрахунків зростає і кількість перепон для їх здійснення. До зазначених недоліків методу безперервної інвентаризації додаються "специфічні" ризики, властиві постійній інвентаризаційній моделі, пов'язані передусім з великою кількістю припущень (щодо розподілу ефективності функціонування активів залежно від віку, рівня дисконтної ставки тощо), навіть невеликі зміни у яких, за досвідом Статистичного бюро Австралії, суттєво впливають на кінцеві результати [10, с. 45].

Тим не менш, даний метод у міжнародній практиці подібних оцінок є найбільш перспективним, і впровадження у країнах світу (зокрема і в Україні) його удосконалених концептуальних принципів, які у числі інших повинні включати методичні підходи до оцінки нематеріальних активів ("*intangible assets*"), що відповідно до нових методологічних стандартів СНР–2008 [11] отримали назву "продукти інтелектуальної власності" ("*intellectual property products*"), дозволить значно розширити можливості аналітичного представлення результатів соціально-економічного розвитку країн світу в міжнародному контексті.

Розрахунки, проведені для *розвинених країн* світу, свідчать, що динаміка вартості ОК по відношенню до ВВП у цій групі держав була набагато рівномірніша, ніж у попередній. Протягом 1997–2007 рр. величина цього показника в Австралії, Австрії, Нідерландах, Німеччині, Франції, Італії та Фінляндії знаходилася майже на одному рівні – у межах 400–600%. І на цьому фоні зменшення величини відповідного показника в Україні з 01.01.1997 р. до 01.01.2008 р. було дуже різким: загальна вартість вітчизняного основного капіталу по відношенню до ВВП скоротилася з 1 034,7 до 276,3%, а залишкова вартість – з 606,3 до 134% (рис. 7). Це скорочення призвело до принципової зміни місця України у міжкраї-

нових порівняннях за даним показником: якщо до 2001 р. його величина суттєво перевищувала відповідні значення у розвинених країнах, то після 2005 р. (за залишковою вартістю) вона стала найменшою у цій групі країн.

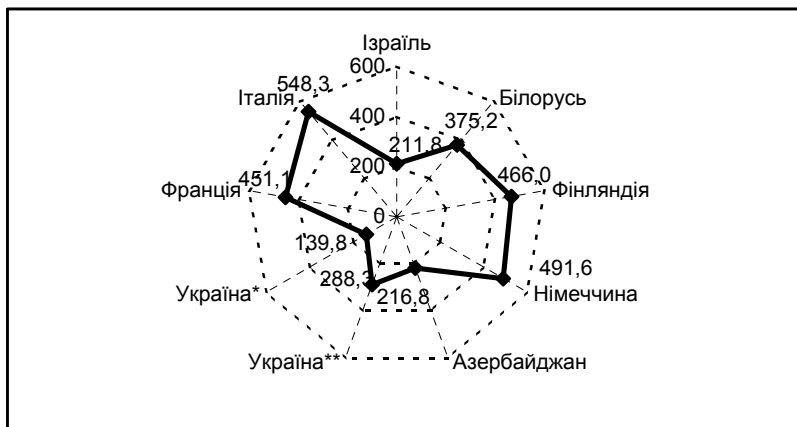

* залишкова вартість; ** загальна вартість.

Рис. 7. Динаміка вартості основного капіталу по відношенню до ВВП України та розвинених країн протягом 1996–2008 рр. (у фактичних цінах), %

Джерело: розраховано автором на основі даних: National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables. – Part I, II, III. – New York: United Nations, 2007, 2008; Статистичний щорічник України за 2008 р.; Стат. збірники "Основні засоби України" у 2007, 2008 рр.

Станом на початок 2007 р. вартісний обсяг основного капіталу України по відношенню до ВВП становив 139,8% при обчисленні за залишковою вартістю і 288,3% – за загальною вартістю, тоді як в Італії він сягнув 548,3%, у Німеччині – 491,6, у Франції – 451,1% (рис. 8).

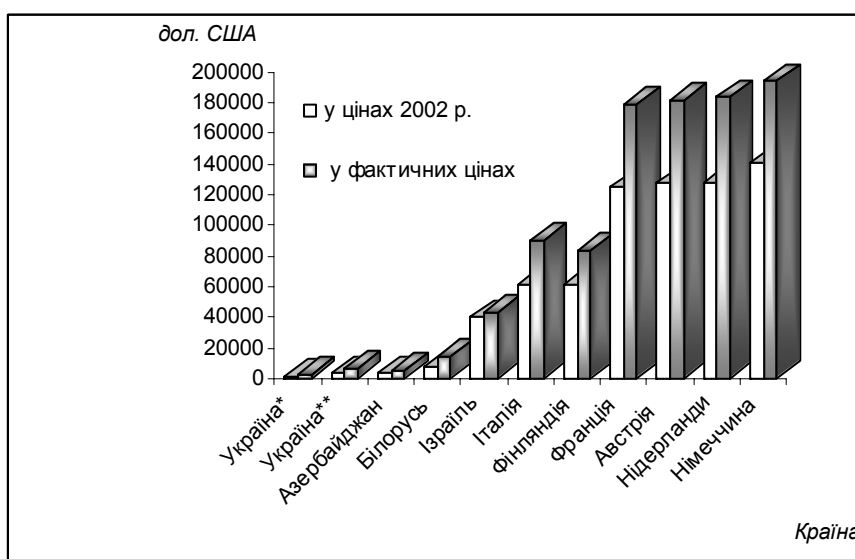

* залишкова вартість; ** загальна вартість.

Рис. 8. Вартісний обсяг основного капіталу по відношенню до ВВП в Україні та країнах світу у фактичних цінах станом на 01.01.2007 р., %

Джерело: розраховано автором на основі даних: National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables. – Part I, II, III. – New York: United Nations, 2007, 2008; Статистичний щорічник України за 2008 р.; Стат. збірники "Основні засоби України" у 2007, 2008 рр.

Вартісний обсяг основного капіталу на душу населення України станом на початок 2007 р. також був найнижчим серед досліджуваних країн: залишкова вартість вітчизняного ОК становила 3,25 тис. дол. США/чол. у фактичних та 1,73 тис. дол./чол. у цінах 2002 р., тоді як у Франції, Австрії, Нідерландах та Німеччині вартісний обсяг ОК на одну особу перевищував 100 тис. дол. США, дорівнюючи відповідно 179,1; 181,6; 183,3; 194,1 тис. дол. у фактичних та 124,8; 127,3; 128,3; 140,6 у цінах 2002 р. (рис. 9).

* залишкова вартість; ** загальна вартість.

Рис. 9. Вартісний обсяг основного капіталу на одну особу в Україні та країнах світу станом на початок 2007 р., дол. США

Джерело: розраховано автором на основі даних: National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables. – Part I, II, III. – New York: United Nations, 2007, 2008; Статистичний щорічник України за 2008 р.; Стат. збірника "Основні засоби України" у 2007 р.; Доклад о развитии человека 2009. Преодоление барьеров: человеческая мобильность и развитие / United Nations Development Program : пер. с англ. – М.: Весь мир, 2009. – 232 с.

Це свідчить про те, що населення України є менш забезпеченим основними засобами порівняно з жителями інших країн світу, що обмежує можливості реалізації їх здібностей, навичок та знань у різних сферах економічної діяльності і зумовлює низький рівень технологічності виробленої в межах нашої країни продукції.

Сукупний негативний вплив описаних вище факторів нівелює незначні позитивні зрушення у динаміці нагромадження основного капіталу, що спостерігаються з початку 2000 р., вимагаючи застосування невідкладних заходів щодо їх інтенсифікації. Причому особливо важливим, крім власне збільшення обсягів нагромадження, є впровадження системних заходів, спрямованих на переорієнтування інвестиційних потоків на виробництво і придбання високотехнологічних основних засобів та модернізації діючих виробничих потужностей держави.

При їх розробці необхідно зважати на те, що сучасний стан основних засобів є наслідком використання хаотичної суміші методів регулювання соціалістичної планової системи з капіталістичною системою оновлення, що призвело до безвідповідальної і майже неконтрольованої експлуатації основних засобів, які залишилися з радянських часів, без будь-якої суттєвої їх модернізації чи принаймні розширення. Нещадна експлуатація основного капіталу супроводжувалася нераціональним використанням природних ресурсів і формуванням гіпертрофованих фінансових "мильних бульбашок", що, зрештою, спричинило кризові економічні явища.

Головним напрямом мінімізації описаних диспропорцій і досягнення нової якості економічного розвитку має стати розробка і впровадження комплексних заходів зі збільшення обсягів інвестування в основний капітал, котрі необхідно супроводжувати відповідними вкладеннями в людський капітал, раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу та оптимізацією процесів формування фінансового капіталу.

Вагомою передумовою інтенсифікації процесу оновлення основних засобів має також стати удосконалена амортизаційна політика, яка забезпечуватиме можливість самостійного обрання підприємствами оптимального з фінансової точки зору методу нарахування амортизації не лише в бухгалтерському, але й у податковому обліку. А максимізація темпу приросту основних засобів повинна опосередковуватися поліпшенням відтворювальних характеристик ОК шляхом збільшення обсягів списання (ліквідації) зношених об'єктів (запобігання дестабілізації виробництва вимагає зростання обсягів ліквідації на повільній, але усталеній основі) [12]. З цією метою, передусім, необхідно:

- розробити схему тривалості корисного використання основних засобів за групами на основі зарубіжного досвіду і методологічних засад СНР;
- зобов'язати суб'єктів господарювання здійснювати списання (ліквідацію) основних засобів після завершення строку їх корисної експлуатації;
- у перспективі створити систему державного контролю, а на першому етапі – моніторингу напрямів використання коштів амортизаційного фонду суб'єктами господарювання;
- уніфікувати методи нарахування амортизації, передбачені вітчизняними законами та нормативно-правовими актами, зокрема, Законом України "Про оподаткування прибутку підприємств", у якому розрізняється три види амортизації: звичайна, бонусна та прискорена [13], та Наказом Міністерства фінансів України "Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби", яким на даний час передбачено п'ять методів нарахування амортизації: прямолінійний, зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивного та виробничого [14];
- шляхом внесення відповідних змін у Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" [13] надати можливість суб'єктам підприєм-

ницької діяльності більш широкого вибору методів "податкової" амортизації, попередньо налагодивши систему контролю за цільовим використанням коштів амортизаційного фонду.

Необхідно розробити і законодавчо затвердити національну програму модернізації основного капіталу, узгоджену з напрямками реформування інших сфер економічної діяльності та обсягами нагромадження інших видів активів, які входять до складу національного багатства України, що сприятиме забезпеченню надійного підґрунтя для нівелювання кризових явищ і подальшого економічного піднесення. Зазначена програма має базуватися на вичерпному інформаційно-аналітичному підґрунті, що характеризує формування основного капіталу України у міжнародному контексті, першим кроком у вдосконаленні якого повинна стати розробка нормативно-правового забезпечення приведення методології та методики вартісної оцінки основного капіталу у відповідність зі стандартами Системи національних рахунків.

Література

1. Кваснюк Б.Є., Шинкарук Л.В. Нагромадження основного капіталу як основа капіталізації індустріального типу / Капіталізація економіки України ; за ред. В.М.Гейця, А.А.Гриценка. – К. : Ін-т екон. та прогноз., 2007. – С. 53–54.
2. Статистичний щорічник України за 2008 р. / Держкомстат України ; за ред. О.Г.Осауленка. – К. : Консультант, 2009. – 568 с.
3. Основні засоби України / Держкомстат України ; за ред. Л.М.Овденко. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2008. – 158 с.
4. Основні засоби України у 2008 р. / Держкомстат України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2009. – 207 с.
5. National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables, 2007. – Part I. – New York: United Nations, 2008. – 895 p.
6. National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables, 2007. – Part II. – New York: United Nations, 2008. – 898 p.
7. National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables, 2005. – Part III. – New York: United Nations, 2007. – 983 p.
8. Указ Президента СССР № УП-943 "О введении коммерческого курса рубля к иностранным валютам и мерах по созданию общесоюзного валютного рынка" [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <www.lawmix.ru>.
9. Система национальных счетов 1993 / Евростат, МВФ, ОЭСР, ООН, ВБ. – У 2 т. – Т. 1. – Брюссель, Люксембург, Вашингтон, О.К., Нью-Йорк, Париж, 1998. – 392 с.
10. Measuring capital – beyond the traditional measures / United Nations. – New York, Geneva. – 2008. – 151 p.
11. System of National Accounts 2008. Pre-edited version of Volume 1 / Eurostat, IMF, OECD, UN, WB. – 2009. – P. XXXI.
12. Конкурентоспроможність національної економіки / за ред. Б.Є.Кваснюка. – К. : Фенікс, 2005. – 582 с.
13. Закон України від 28.12.94 р. № 334/94-ВР (редакція від 16.02.2010 р.) "Про оподаткування прибутку підприємств" [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=334%2F94-%E2%F0>>.
14. Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. (редакція від 01.11.2009 р.) № 92 "Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби" [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0288-00>>.

Надійшла в редакцію
09.02.2010 р.